

بسمه تعالی

نگاهی به روش‌های تدریس و نتایج پژوهش‌های انجام شده

مولفان:

مسعود خفته‌دل

کارشناسی ارشد علوم تربیتی

رضا خفته‌دل

کارشناس علوم تربیتی

انتشارات ارسطو (چاپ و نشر ایران)

۱۳۹۵

سرشناسه : خفته‌دل، مسعود، ۱۳۶۷ -
عنوان و نام پدیدآور : نگاهی به روش‌های تدریس و نتایج پژوهش‌های
انجام‌شده/مولفان مسعود خفته‌دل، رضا خفته‌دل.
مشخصات نشر : مشهد: ارسطو، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری : ۱۴۰ ص.
شابک : ۹-۱۰۹-۴۳۲-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
یادداشت : کتابنامه.
موضوع : تدریس -- روش‌شناسی
موضوع : Teaching -- Methodology
شناسه افزوده : خفته‌دل، رضا، ۱۳۷۶ -
رده بندی کنگره : ۱۳۹۵ ن۷خ/۳/۲۵/۱۰ LB
رده بندی دیویی : ۳۷۱/۱۰۲
شماره کتابشناسی ملی : ۴۴۶۶۹۶۱

نام کتاب : نگاهی به روش‌های تدریس و نتایج پژوهش‌های انجام شده
مولفان : مسعود خفته‌دل - رضا خفته‌دل
ناشر : ارسطو (با همکاری سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)
صفحه آرایي ، تنظيم و طرح جلد : پروانه مهاجر
تیراژ : ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ : اول - ۱۳۹۵
چاپ : مدیران
قیمت : ۱۲۰۰۰ تومان
شابک : ۹-۱۰۹-۴۳۲-۶۰۰-۹۷۸
تلفن های مرکز پخش : ۳۵۰۹۶۱۴۵ - ۳۵۰۹۶۱۴۶ - ۵۱
www.chaponashr.ir

انتشارات ارسطو

چاپ و نشر ایران

فهرست محتوا

صفحه	عنوان
۷	پیشگفتار

فصل اول

۱۳	روش‌ها و فنون تدریس
۱۴	تفاوت بین تدریس و یادگیری
۱۵	ارتباط بین تدریس و یادگیری
۱۵	عوامل مؤثر در تدریس

فصل دوم

۱۹	روش تدریس از نظر مریبان تعلیم و تربیت
۱۹	۱- جان لاک
۱۹	۲- ژان ژاک روسو
۲۰	۳- امانوئل کانت
۲۰	۴- پستالوزی
۲۰	۵- فروبل
۲۱	۶- جان دیویی

۲۱	۷- ماریا مونته‌سوری
۲۲	۸- کیل پاتریک
۲۲	۹- برتراندراسل
۲۲	۱۰- ادوارد کلاپارد
۲۲	۱۱- مارتین بوبر

فصل سوم

۲۵	روش تدریس در نظریه‌های تربیتی
۲۵	بنیادگرایی
۲۵	پایدارگرایی
۲۵	پیشرفت گرایی
۲۵	بازسازی گرایی
۲۵	ساخت گرایی

فصل چهارم

۲۹	روش تدریس در مکاتب فلسفی
۲۹	آرمان گرایی
۲۹	واقع گرایی
۳۰	طبیعت گرایی
۳۰	عمل گرایی
۳۰	وجودگرایی
۳۱	پست‌مدرنیسم
۳۱	فلسفه تحلیلی

فصل پنجم

۳۵ روش‌های تدریس سنتی
۳۵ روش حفظ و تکرار
۳۷ روش توضیحی
۳۸ روش سخنرانی

فصل ششم

۴۱ تعریف تدریس فعال
۴۱ تعریف تدریس غیرفعال
۴۲ الگوها و روش‌های تدریس غیرمستقیم
۴۲ روش پرسش و پاسخ
۴۶ روش تدریس در گروه‌های کوچک
۴۷ روش آموزش اکتشافی
۴۷ روش آموزش انفرادی
۴۷ روش نمایشی
۴۹ روش گردش علمی
۵۳ روش حل مسأله
۵۶ روش واحد تجربی
۵۷ روش پروژه
۶۰ روش مباحثه‌ای
۶۱ روش آزمایشگاهی
۶۵ مدل ۵ ای

۶۹	روش تدریس پودمانی
۷۱	روش تدریس کاوشگری
۷۳	روش تدریس همیاری
۸۴	روش تدریس بارش مغزی
۸۶	روش جدید آموزش علوم با تأکید بر تجربه‌های علمی دانش‌آموزان
۸۹	فناوری اطلاعات و ارتباطات در تدریس

فصل هفتم

۹۳	تحقیقات انجام شده در ایران
۹۹	تحقیقات خارج از کشور
۱۰۶	نتیجه‌گیری
۱۰۷	پیشنهادها

منابع

۱۰۹	فهرست منابع فارسی
۱۱۵	فهرست منابع خارجی

پیشگفتار

زمانی که از روش های تدریس صحبت به میان می آید بحث تدابیر آموزشی مطرح می شود اینکه چه روش هایی را به کار بندیم تا همه فراگیران در فعالیت های کلاسی مشارکت فعال داشته باشند و ده ها مسأله از این قبیل...

از طرف دیگر کتاب ها، مقاله ها و منابع زیادی در رابطه با روش های تدریس، ویژگی ها و خصوصیت آنان تدوین و تألیف شده است و محتوای این منابع میزان اطلاعات و آگاهی های معلمان را ارتقاء می بخشد اما بنده جای خالی نتایج تحقیقات داخلی و خارجی را در این منابع بسیار احساس کردم و از این بابت خرسند و خوشحالم که توانستم از تجربیات، نکات ارزنده و مفید اساتید دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه علامه طباطبایی تهران بهره فراوان برده که ۶ سال توفیق حضور در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد این دانشگاه را داشتم و همچنین از تجربیات پر بار و علمی اساتید و معلمان زُنده و برجسته دانشگاه فرهنگیان مشهد استفاده وافر نموده و کمال تشکر و سپاس را دارم که نظرات و پیشنهادات این عزیزان در این اثر، بسیار مثمر ثمر واقع گردید.

بنابراین هدفم این بود که نگاهی به تحقیقات پژوهشگران در عرصه ی تعلیم و تربیت داشته باشم تا نقش و کاربرد روش های تدریس فعال و کیفیت آن در فرایند آموزش به عنوان کارآمدترین روش مدیریت اثر بخش در کلاس معرفی گردد. از آنجایی که عصر کنونی را عصری می دانند که هدف از آموزش و پرورش تنها انتقال میراث فرهنگی و تجارب بشری به نسل جدید نیست، بلکه رسالت آموزش و پرورش را ایجاد تغییرات مطلوب در نگرش ها، شناخت ها و در نهایت رفتار انسان ها می دانند. در این راستا معلم رسالت بسیار مهم و اساسی را بر عهده دارد زیرا علاوه بر نقش های هدایتی، حمایتی و تقویتی نقش سازمان دادن به فعالیت های یادگیری دانش آموزان و رشد هماهنگ ابعاد وجودی آنان نیز

به عهده اوست. معلم برای رسیدن به اهداف تعیین شده در فرایند آموزش دو مسیر اصلی را در پیش رو دارد. اول استفاده از روش‌های سنتی و غیر فعال و دوم استفاده از روش‌های تدریس فعال و کاربردی. علمای تعلیم و تربیت پس از سال‌ها تحقیق و تجربه به این نتیجه رسیده‌اند که موثرترین روش آموزش، فعال کردن خود دانش آموز است که از طریق روش علمی میسر می‌گردد. یعنی دانش آموز به کمک تفکر و قوای ذهنی خود که در فطرت هر انسانی نهفته است (مانند کنجکاوی، حدس، مقایسه، نتیجه گیری، تصوّر، تخیل و ...) می‌تواند مشکلی را شناسایی و برای آن راه حل ارائه نماید تا به مرحله اجرا بگذارد و به نتیجه برسد. در این نوشتار مختصر سعی بر آن است که نقش روش‌های تدریس فعال و نتایج تحقیقات در فرایند آموزش در حد توان تبیین گردد و امید است مورد قبول متخصصان تعلیم و تربیت و معلمان دلسوز مقطع ابتدایی قرار گیرد. در تعریف روش تدریس فعال می‌بینیم که دانش‌آموزان در جریان آموزش و یادگیری نقش فعالی بر عهده دارند و معلم، راهنما، هدایت کننده و تسهیل کننده امرتعلیم و تربیت بوده و تعامل دو طرفه بین دانش‌آموزان و معلم حاکم است اما در تعریف روش تدریس غیر فعال معلم نقش اساسی بر عهده دارد و مطالب را غالباً به شیوه شفاهی بیان می‌کند و دانش‌آموزان فقط شنونده مطالب می‌باشند. با نگاهی به تاریخ تعلیم و تربیت جهان می‌بینیم، در زمانی که آموزش و پرورش هنوز شکل رسمی نیافته بود انسان‌ها فنون دانش و مهارت‌های لازم را به طور تجربی می‌آموختند و شخصی به اسم معلّم و شخص دیگری به اسم دانش‌آموز و مکانی به عنوان مدرسه یا کلاس درس وجود نداشت بلکه هر فردی که مطالب یا فنون بیشتری می‌دانست به مثابه معلم و کسی که می‌خواست چیزی یاد بگیرد دانش‌آموز بود. طبیعت هم به عنوان مدرسه یا کلاس درس قلمداد می‌شد، در حقیقت روش تدریس فعال به کار گرفته می‌شد. بنابراین می‌توان گفت که قدمت به کارگیری روش‌های تدریس فعال به قدمت آموزش و پرورش غیر رسمی می‌رسد.

برای بهتر بهره بردن از دانش باید از یک سری راه و روش‌های خاصی استفاده کرد به عنوان مثال برای ارائه مطالب درسی، روش‌های تدریس متفاوتی وجود دارد. روش‌های تدریس فی نفسه خوب یا بد نیستند بلکه نحوه و شرایط استفاده از آن‌ها موجب ضعف یا قوت تدریس می‌شود. اگر روش انتخاب شده با هدف‌ها، توانایی‌های دانش‌آموزان، محتوای دروس و... منطبق نباشد و معلم مهارت‌های لازم برای استفاده از آن روش‌ها را به دست نیاورده باشد کیفیت تدریس او مناسب نخواهد بود و اجرای آن روش‌ها در کلاس، با شکست مواجه خواهد شد. با این حال معلم باید با توجه به محتوای درس، نوع موضوع مورد آموزش، هدف‌های آموزشی، شخصیت و توانایی‌های فردی دانش‌آموزان، امکانات موجود، جوّ حاکم بر کلاس، تعداد شاگردان، زمان در اختیار کلاس و ده‌ها مسایل دیگر به ارائه مطالب درسی بپردازد (به نقل از ادیب نیا، ۱۳۸۹، b).

پاتریک اسلاتری (۱۹۹۲) می گوید: مریبان باید از طراحی برنامه های درسی که بعد مادی، چیرگی در شناخت بیرونی، آمادگی برای آینده ای نامطمئن و تحمل جهان بی دینی را تقویت می-کنند، بپرهیزند. باید یک برنامه درسی معنوی و به هم پیوسته و آزادی بخش خلق کنیم که سرشار از هیجان، پرسش، تلاش، کوشش و مشارکت بوده و در آن به جای یک محصول نهایی بیشتر فرآیندی کلی نگرانه هدف باشد.

معلم با آشنایی و شناخت روش های مختلف تدریس، قادر به انتخاب مطلوب ترین روش صحیح تدریس خواهد بود. او هر اندازه که با روش های مختلف تدریس آشنا باشد، در موقعیت های مختلف برای رسیدن به مقاصد آموزشی، آزادی عمل بیشتری خواهد داشت. در این راستا با توجه به مطالب فوق و نقش موثر روش های تدریس در یادگیری دانش آموزان در موضوعات درسی، نگارنده به بررسی روش های تدریس به شیوه سنتی و فعال پرداخته و اینکه نتایج مورد تحقیق توسط محققان در این عرصه به کجا رسیده و آیا روش به کار گرفته شده چه نتیجه ای را در برداشته تا دیگر محققان و معلمان از مزایا و محدودیت های آن روش اطلاع حاصل نموده و در تدریس خود تمهیدات لازم را به کار گیرند و آموزش خود را کاربردی ساخته و همسو با جدیدترین پژوهش ها حرکت نمایند. امیدوارم مورد عنایت واقع شود.

بدون تردید کتاب حاضر خالی از اشکال نخواهد بود، نگارنده سپاسگزار کلیه استادان، محققان، صاحب نظران و معلمان دلسوزی خواهد بود که او را در این اثر با نقد و بررسی خود یاری رسانند و در غنی سازی آن به کمک او بشتابند.

« سعی کنیم دانش آموزان خود را به سمت خود یادگیرنده فعال سوق دهیم
و از گذشته فراتر رویم و محیطی امید بخش به وجود آوریم»

معمود خسته دل

پایه ۱۳۹۵

فصل اول

❖ روش‌ها و فنون تدریس

❖ تفاوت بین تدریس و یادگیری

❖ ارتباط بین تدریس و یادگیری

❖ عوامل مؤثر در تدریس

روش‌ها و فنون تدریس

انتخاب روش تدریس یکی از مراحل مهم آموزش و یادگیری است. معمولاً معلم بعد از انتخاب محتوا و قبل از تعیین وسیله، باید خط مشی و روش مناسب تدریس خود را انتخاب کند، چون خط مشی معلم و روش تدریس او چگونگی فعالیت شاگردان را برای رسیدن به هدف‌های آموزشی مشخص می‌سازد. در واقع، به مجموعه تدابیر منظمی که معلم برای رسیدن به هدف، با توجه به شرایط و امکانات، اتخاذ می‌کند، روش تدریس می‌گویند. معلم بدون آشنایی و شناخت روش‌های مختلف تدریس، هرگز قادر به انتخاب صحیح آن نخواهد بود. او هر اندازه که با روش‌های مختلف تدریس آشنا باشد، در موقعیت‌های مختلف برای رسیدن به مقاصد آموزشی، آزادی عمل بیشتری خواهد داشت.

در فرآیند آموزش و پرورش، روش‌ها و فنون تدریس و تربیت از جایگاه مهمی برخوردار هستند و باعث می‌شوند که یادگیری در دانش‌آموزان تسهیل گردد. روش عبارت است از راه انجام دادن هر کاری و روش تدریس عبارت است از: مجموعه قواعد و اصولی است که توسط معلم به کار گرفته می‌شود تا عمل یادگیری و فرآیند یاددهی و یادگیری (تدریس) را به گونه‌ای انتظام یافته و آسان‌تر تحقق عینی بخشد. روش تدریس شامل تدابیر معلم از تعیین هدف به صورت رفتاری و انتخاب تجارب یادگیری و همچنین محتوای کتاب‌ها و انتخاب شیوه‌های تدریس متناسب با محتوای کتاب و توانایی‌های دانش‌آموزان و ارزشیابی از مطالب بیان شده که دائماً در حال تعامل با یکدیگرند و واکنش دانش‌آموزان را مورد ارزیابی و بررسی قرار می‌دهد (نظری صارم، ۱۳۷۴).

جان کولمن^۱ (۱۹۸۶) روش را این گونه تعریف کرده است: نظام مرتبی که به کمک آن معلم عوامل را برای اثر نهادن بر انسان‌ها به خدمت می‌گیرد تا تغییرات یا نتایجی را ایجاد کند. وی در روش تدریس پنج عنصر را تشخیص داده است:

- ۱- هدف یا مقصود ویژه‌ی آموزش
- ۲- فعالیت معلم و دانش‌آموز و تعامل بین آنان
- ۳- مقدمه‌ای که درس خاصی را به آموخته‌ها و تجربه‌های قبلی مرتبط می‌سازد.
- ۴- محتوا، یا چیزی که جوهر و موضوع درس را تشکیل می‌دهد.
- ۵- خلاصه‌ی درس، به منظور تقویت یادگیری ویژه
- ۶- ارزشیابی به منظور آن که معلوم شود متعلم به هدف خاص یادگیری دست یافته است یا نه. بنابراین تدریس تعامل یا رفتار متقابل معلم و شاگرد است که براساس طراحی منظم و هدفمند معلم، برای رسیدن به هدف‌های تربیتی با توجه به شرایط و امکانات اتخاذ می‌کند.

تفاوت بین تدریس و یادگیری

۱. یادگیری در همه‌جا و همیشه و حتی بدون تدریس هم ممکن است انجام شود در حالی که هر تدریس ممکن است به یادگیری منجر نشود.
۲. نظریه‌های یادگیری، صرفاً به پدیده‌های یادگیری توجه دارد و همیشه معطوف به شاگرد است به عبارت دیگر نظریه‌های یادگیری تبیین‌کننده‌ی چگونگی یادگیری و توصیف‌کننده‌ی شرایطی است که با حصول آنها یادگیری صورت می‌گیرد در حالی که نظریه‌های تدریس بیان‌کننده، پیش‌بینی‌کننده و کنترل‌کننده موقعیتی است که در آن، رفتار معلم موجب تغییر رفتار شاگرد می‌شود. نظریه‌های یادگیری

راه‌های یادگیری شاگرد را بیان می‌کند، در صورتی که نظریه‌های تدریس توصیف کننده‌ی روش‌هایی است که بدان وسیله معلم شاگرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد و سبب می‌شود که او یاد بگیرد.

۳. نظریه‌های یادگیری، بر اثر تحقیقات کشف شده است و توصیف کننده‌ی روابط متغیرهای مختلف یادگیری است، در حالی که نظریه‌های تدریس، به وسیله‌ی علمای تعلیم و تربیت وضع شده‌اند.

۴. وقتی که تدریس می‌کنیم، فعالیت‌هایی را انجام می‌دهیم، وقتی یاد می‌دهیم شاگردان را به انجام فعالیت‌ها وادار می‌کنیم.

۵. اگر بخواهیم آن چه درس می‌دهیم یاد بدهیم، باید قادر باشیم شاگردان را درک کنیم و از آنچه در رفتار آنان اثر می‌گذارد آگاه باشیم نتیجه اینکه اگر فعالیتی منجر به یادگیری نشود تدریس نیست (شعبانی، ۱۳۸۲).

ارتباط بین تدریس و یادگیری

می‌توان با عمل تدریس، کمیّت، کیفیت و سرعت یادگیری را افزایش داد و یا شرایط را برای یادگیری اموری که در شرایط معمولی کمتر امکان‌پذیر است فراهم کرد (شعبانی، ۱۳۸۶).

عوامل مؤثر در تدریس

معلم در تدریس با عوامل مختلف و متعددی سروکار دارد که کنترل مجموعه‌ای از آنها ممکن است محیطی را به وجود آورد که یادگیری مطلوب و مؤثر در آن صورت گیرد. از جمله: شخصیت معلم، زمینه‌های علمی و ویژگی‌های فردی شاگردان، اهمیت موضوع درس، قوانین و مقررات آموزشی. البته کنترل کردن تمام موارد فوق کار آسانی نیست اما معلم تا حدی می‌تواند با تعیین هدف‌های صریح اجرایی، اتخاذ الگو و روش‌های مناسب تدریس، تهیه و به کارگیری تجهیزات لازم و ایجاد نوعی ارتباط سالم با شاگردانش، کیفیت تدریس خود را دستخوش تحول نماید.

فصل دوم

❖ روش تدریس از نظر مربیان تعلیم و تربیت

❖ جان لاک

❖ ژان ژاک روسو

❖ امانوئل کانت

❖ پستالوزی

❖ فروبل

❖ جان دیویی

❖ ماریا مونتته سوری

❖ کیل پاتریک

❖ برتراندراسل

❖ ادوارد کلاپارد

❖ مارتین بوبر

روش تدریس از نظر مربیان تعلیم و تربیت:

۱- جان لاک^۲ (۱۶۳۲-۱۷۰۴) ذهن کودک هنگام تولد مانند لوح سفیدی است که هیچ گونه تصور، ایده و اصلی در آن نقش نبسته است. بعد به تدریج، او می‌تواند از راه حواس مختلف خود، شناخت و تصوره‌های گوناگونی کسب کند (شعاری نژاد، ۱۳۸۳). به این صورت که انسان هر چه را در می‌یابد از راه تجربه است (نقیب زاده، ۱۳۸۱)، بنابراین در تدریس باید از وسایل محسوس استفاده کرد، باید روشی به کار برده شود که دانش‌آموزان بتوانند آموخته‌های خود را عملاً به کار بندند (شعاری نژاد، ۱۳۸۶).

۲- ژان ژاک روسو^۳ (۱۷۱۲-۱۷۷۸): کودک باید درس را از طبیعت فرا گیرد و به وسیله‌ی کنش متقابل و تجربیات مستقیم اطلاعات به دست آورد. روش او تعلیم و تربیت منفی بود یعنی قبل از دادن معلومات از راه پرورش حواس، فرد را برای تعقل آماده می‌ساخت. روش تدریس باید دانش‌آموز محور باشد و بر مراحل رشد، نیازها، استعدادها و رغبت‌های کودکان مبتنی باشد و مربی نقش راهنما و هدایت کننده را داشته باشد. روسو بر پرورش حواس، بازی، ورزش، فعال نگه داشتن کودکان و شناخت طبیعت کودک تأکید می‌کرد (مفیدی، ۱۳۸۱).

2- Lock

3- Rousseau

۳- امانوئل کانت^۴ (۱۷۲۴-۱۸۰۴) معتقد است: فهمیدن نتیجه کوشش و فعالیت آزاد خود فرد است. بهترین راه فهمیدن، انجام دادن است. کسب دانش باید بر پایه‌ی مشاهده و ادراک حسی استوار باشد (مفیدی، ۱۳۸۱).

۴- پستالوژی^۵ (۱۸۲۷-۱۷۴۶) هر آموزش نظری باید با نگرش حسی یعنی تجربه‌ی تازه‌ی کودک یا مطالعه محیط اطراف آغاز گردد زیرا طبیعت کودک چنین است که نخستین توانایی‌های او همانا توانایی‌های حسی است. بدین سان، به کار بردن واژه‌ها و مفهومی‌ها برای کودک که هیچ‌گونه زمینه‌ی حسی و تجربی ندارد، نه تنها چیزی بر آنان نمی‌آموزد بلکه مانع فهم آن‌ها هم می‌شود. از این رو هیچ مفهومی را نباید به کودک آموخت مگر نخست نگرش حسی از آن داشته باشد (نقیب زاده، ۱۳۸۱). بر این اساس می‌توان دریافت که روش تدریس پستالوژی بر پایه ادراک و شناخت استوار است تا حافظه و تمرین‌های شفاهی. برای آموزش کودکان باید از وسایل ملموس و اشیاء محیط پیرامون استفاده نمود. زیرا آموزش باید با واقعیت زندگی تطبیق نماید. باید چیزی که به کودکان آموخته می‌شود، با مشاهده و تجربه شخصی آن‌ها ارتباط کامل داشته باشد. به باور پستالوژی، مشاهده به شناخت و آگاهی بیشتر منجر می‌شود و همین امر سبب مهارت‌های کلامی، قدرت سخن گویی و مهارت‌های تحصیلی بهتر می‌گردد. در دیدگاه تربیتی پستالوژی باید علم توأم با عمل باشد (مفیدی، ۱۳۸۱).

۵- فروبل^۶ (۱۷۸۲-۱۸۵۱) معتقد است نخستین کار مربی باید گسترش روابط کودک با محیط باشد. کودک از راه پاسخ‌های طبیعی که به محیط و چیزهای پیرامون خود می‌دهد آن‌ها را می‌شناسد. برای کودک این پاسخ‌ها یا فعالیت‌های طبیعی همان بازی کردن است. بازی است که آگاهی به محیط را در کودک پدید می‌آورد. بازی کردن، طبیعی‌ترین راه آگاهی به محیط و آگاهی به خود است زیرا بازی، آزادترین فعالیت است و همه‌ی هستی کودک چون یک کل در آن جلوه‌گر می‌شود. آزادی، خودکاری و فعالیت، برترین جنبه‌ی انسان است.

4- Kant

5- Pestaloggi

6- Frobel